

Coase Teorisi ve Eleştirisi*

— ◆ —

Fuat Oğuz**

Ronald Coase iktisat teorisinde önemli yeri olan isimlerden biridir. Özellikle iki makalesi bir klâsik hâline gelmiştir. İlki, “The Nature of the Firm” adlı, işlem maliyetlerinin ve ekonomik organizasyonun anlaşılmasında ufuklaştıran makalesidir. Diğeri, ana noktalarını ve açılımlarını bu yazıda ele alacağımız, “The Problem of Social Cost” (1960) adlı yazısıdır.

Coase’un genel olarak sosyal bilimlere, özeldense iktisat bilimine yaptığı katkı, üretimin kurumsal yapısına dikkati çekmesi olmuştur. Neo-klâsik iktisat, kurumların etkin ve maliyetsiz bir şekilde işlediğini varsaymaktadır. Daha da önemlisi, piyasa etkin işlemeyen kurumları dışlayacak veya onları etkin bir şekilde işlemeye zorlayacaktır. Diğeri bir ifadeyle, kurumlar piyasalara bağlıdır, ancak piyasalar kurumlara bağımlı değildir. Coase’un öncülüğü, Alchian, Barzel, Demsetz, North ve Williamson başta olmak üzere bazı iktisatçıların kurumları temel analiz konusu hâline getirmelerine yardımcı olmuştur.

Coase’un hem yukarıda bahsedilen iki makalede, hem de diğeri çalışmalarıyla ileri sürdüğü fikirler iktisadî analizde önemli bir yön değişikliğine işaret etmektedir. Coase, modern iktisadın Adam Smith’den bu yana önemli bir gelişine göstermediğine inanmaktadır. Ona göre, Adam Smith’in

---

* Bu makale, yazarın *Mülkiyet Hakları: Bir Ekonomik Analiz* (Roma Yayınları 2003, Ankara) adlı kitabının 2. bölümünden aynen alıntılanmıştır.

** İktisatçı.

iktisadî anlayışının en önemli unsurlarından biri, rekabeti yüksek talep esnekliğiyle tanımlanmış bir şart olmaktan ziyade bir süreç olarak görmesidir.

Bu sistemde, ekonomik analiz için gerekli olan araçların sayısı çok fazla değildir. Basit teorik bir çerçeve ve tarihsel bir birikim ile önemli bir dönüşüm yapılabilir. Bu düşünce, Coase'un ileri matematiksel metotlara ve ekonometriye olan karşıtlığıyla da yakından ilgilidir. Coase, iktisat biliminin iktisadî hayatı anlamaya zaman zaman bir engel oluşturduğunu da düşünmektedir. Adam Smith üzerine yazdığı bir makalede şöyle demektedir (1977, s. 325):

“Son 200 yıldır ne yapıyoruz? Analizimiz kesinlikle daha sofistike hâle geldi, fakat iktisadî sistemin işleyişine dair daha iyi bir kavrayışa sahip değiliz ve bazı bakımlardan, yaklaşımımız Adam Smit”inkinden daha zayıftır.”

Coase'un niçin modern iktisada karşı olduğunu anlamak için, piyasa kavramının iktisat teorisinin karşısına yerleştirildiği neo-klâsik iktisat modeline bakmak gerekmektedir. Modern iktisadın hemen hemen tüm analizlerinde, hata yapması mümkün olmayan bir devlet anlayışının yer aldığına inanan Coase, bu anlayışın fiilî bir piyasayla ideal bir devleti karşılaştırma tutumunu beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Hâlbuki, gerçek dünya işlem maliyetlerinin pozitif olduğu bir dünyadır. Bu dünyada, işlem maliyetlerini sıfır kabul eden bir devlet anlayışı ile pozitif işlem maliyetlerinden hareketle organize olan bir piyasayı karşılaştırmak doğru olmayacaktır. Devletin piyasaya etkin müdahalesi normal olarak devletin sahip olabileceğinden daha fazla bilgiyi gerektirmektedir.

Coase, modern dünyada iktisatçıların pekçoğunun müdahaleci olduğunu ve hâkim durumun, iktisat biliminin “tam rekabet”, “dışsallık”, “sosyal refah fonksiyonu” ve “piyasa başarısızlığı” gibi müdahaleci yaklaşımın sonucu olan veya onu gerekli kılmada başvurulan kavramlar etrafında şekillenmekte olduğunu düşünmektedir (Posner, 1993, s. 201). Büyük devletin bir veri olduğu yirminci yüzyılda, iktisatçıların tercihleri de devleti öne çıkarma yönünde oluşmaktadır.

Piyasaların incelenmesinde ve iktisat çalışmalarında gerekli olan analitik araçların sanıldığından daha az olduğunu düşünen Coase, bu noktada da Adam Smith'den çok fazla uzaklaşmamak gerektiğine inanmaktadır. Modern iktisadın daha ziyade iktisatçıların zihinlerinde yaşadığını ve gerçek dünyadan kopuk olduğunu söyleyen Coase'a göre (1992, s. 714), bu, “vücuda bakmadan sadece kan dolaşım sistemini incelemeye” benzemektedir.

Formel modeller gözlenemeyen bir gerçekliği incelemektedir. Coase ise gözlerini dış dünyaya çevirmiştir. Bunların başında piyasa davranışları ve kurumlar gelmektedir. Bu noktada Coase, Chicago Okulu'nun temsilcilerinden de uzaklaşmaktadır. Ona göre, iktisat biliminin ayırıcı özelliği, ekonomik sistemi oluşturan sosyal kurumların incelenmesidir. Coase, bu bakış açısıyla, iktisat biliminin araçlarının farklı disiplinlerde kullanılmasına da karşıdır.

Bu yazıda ayrıntılı olarak tartışacağımız Coase'un "Sosyal Maliyet Sorunu" makalesi hukukî süreçlerin işlem maliyetleri çerçevesinde anlaşılabilirliğini ve, daha da ötesi, bu şekilde kazanılacak ekonomik etkinliğin geleneksel sisteme göre daha fazla olacağını göstermektedir. Her ne kadar, bu görüşleri, Coase'un hukuk bilimi üzerinde önemli bir tesir yaratmasına neden olduysa da, iktisatçılar bu yaklaşıma pek sempatiyle bakmamışlardır.¹ Bunda Coase'un formel bir dil kullanmamasının ve işlem maliyetleri kavramının iktisatçılara muğlak görünmesinin rolünün olduğu söylenebilir (Posner, 1993, s. 207).

Şimdi Coase'un hukukun ekonomik analizine yaptığı temel katkıyı tartışmaya başlayalım.

1. Coase Teorisi

Coase "The Problem of Social Cost" makalesinde geleneksel dışsallık teorisine bir eleştiri getirmeyi amaçlamaktadır. Geleneksel teori, dışsallığı, taraflardan birinin, karşı tarafa telâfi etmeden belli bir maliyet/fayda getiren bir durum olarak tanımlamaktadır. Tam rekabetçi özel mülkiyet sisteminde, maliyetinden daha yüksek fayda sağlayan mallar üretilecektir. Eğer bir mal satış değerinden daha yüksek bir maliyete sahipse üretilmeyecektir. Etkin olarak işlediği düşünülen bir sistemde, üretilmesi gereken mallar üretilir, gerekmeyenler üretilmez. Üreticilerin üretimin bütün maliyetlerine katlandığı durumlarda bu sistem etkin bir şekilde işlemektedir. Şimdi farklı bir durumu düşünelim. Otomobil lastiği üreten bir firma diğer üretim faktörleri yanında "temiz hava" da kullanmış olsun. Temiz hava için bir ödemede bulunmadığı sürece, bu, kârzarar hesaplarında görünmeyecektir. Firma

¹ Coase, yaklaşımını ilk olarak 1959 tarihli makalesinde ortaya koymuştur. Bu argümanı okuyanlar ilk başta Coase'un tamamen yanlış olduğunu düşünmekteydiler. Özellikle Chicago'dakiler bu görüşteydi. Aaron Director, bir süre sonra, Coase'u Chicago'ya çağırır ve Chicago iktisatçılarına karşı argümanını savunmasını ister. Director'un evinde, Coase'u Friedman, Stigler, Harberger ve diğerleri beklemektedir. Coase yaklaşımını anlatır, ancak, çok iyi bir tartışmacı olan Friedman sürekli olarak soru sormaktadır. Bir saat sonra Friedman'ın sorularına karşı hâlâ dayanabildiğini gören Coase argümanının doğru olduğundan daha fazla emin olur, zira Friedman'ın birkaç sorusuna bile dayanmak iktisatçılar arasında büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir.

etkinlik daha fazla lastik üretecektir, zira maliyetleri olduğundan daha düşük görünmektedir, ki bu bizi dışsallığın ilk olumsuz yönüne götürmektedir: Bazı mallar “çok fazla” üretilmektedir ve üreticinin negatif dışsallığını önlemek için herhangi bir teşvik mekanizması bulunmamaktadır. Firma, kirliliğin maliyetine katlanmadığı için, onu önlemek de istemeyecektir. Sonuç olarak, çok fazla lastik üretilmekte, ancak kirlilik kontrolü düşük düzeyde kalmaktadır.

Geleneksel analizin “çok fazla” lastik üretiminden kaynaklanan bu problem karşısında iki çözümü vardır:

- Devlet regülasyonu, ve,
- Vergilendirme.

İlk sistemde, devlet firmaya havayı ne kadar kirletebileceğini söyleyecektir. İkinci sistemde ise, devlet, kirliliğin yarattığı zarar nispetinde firmaya bir vergi koyacaktır. Bu vergi, bu görüşü ilk ortaya atan Pigou’ya atfen Pigoucu vergi olarak da bilinir.

Verginin regülasyona üstünlüğü, devletin firmanın maliyetlerini bilmeye ihtiyaç duymamasıdır. Bu sistem, veri bir mülkiyet hakları yapısından hareket etmektedir. Kirlilik örneğinde, kirlilikten zarar görenlerin temiz hava hakkına sahip oldukları varsayılmaktadır.

Meselâ, klâsik tren-tarla örneğinde, eğer bir demiryolu firması lokomotiflerinin yolun kenarındaki tarlalara kıvılcım sıçratmasına izin veriyorsa, bunun ortaya çıkaracağı maliyetler demiryolu firması tarafından üstlenilmelidir. Zira, çıkabilecek yangınlar tarla sahipleri için bir dışsallıktır. Burada, Pigou, demiryolu firmasına bu dışsallıktan ötürü vergi konulmasını önermektedir. Demiryolu firması yapacağı kâr-zarar analizi sonunda ya vergiyi ödeyecek ya da tren seferlerini durduracaktır.

Coase’un çözüm önerisi farklıdır. Pek çok durumda maliyet taraflardan birince diğer tarafa yüklenilmemektedir. Ortaya çıkan maliyet iki tarafın birbiriyle uyumlu olmayan davranışları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Coase (1960, ss. 1-2) bunu şu şekilde ifade eder:

“Problemin genellikle A’nın B’ye zarar vermesi ve karara bağlanması gerekenin A’nın nasıl kısıtlanacağı olduğu düşünülür. Fakat bu yanlıştır. Karşılıklılık esas olan bir problemle uğraşmaktayız. B’ye verilen zararı ortadan kaldırmak için A’ya zarar vermekteyiz. Karara bağlanması gereken gerçek soru şudur: A’nın B’ye zarar vermesine mi, yoksa B’nin A’ya zarar vermesine mi müsaade edilmelidir. Problem, daha ciddi zarardan kaçınmaktır.”

Tren-tarla örneğinde, çıkması muhtemel yangınlar sadece geçen lokomotiflerden kaynaklanmamaktadır. Demiryolu kenarında tarım yapan çiftçilerin de bu durumda rolü vardır. Dolayısıyla, etkin çözüm sadece tren firmasına vergi koymak değildir. Çiftçilerin başka ürün yetiştirilmesi veya demiryolu kenarına çit yapmaları yangınları ortadan kaldıracak alternatiflerdir. Pigoucu modelde, bu alternatiflerin bir varsayımıyla dışlanması, etkin sonucun ortaya çıkması olasılığını kısıtlamaktadır. Demiryolu kenarına bir çit yapmanın tren firmasına vergi koymaktan daha az maliyetli olduğu durumlarda vergi etkin olmayan bir sonuç doğuracaktır.

Coase teorisinin ortaya koyduğu ilk argüman, dışsallık probleminin genel bir çözüm bulunamayacağıdır. Kanun yapıcı genel bir vergi koyduğunda, spesifik durumlarda hangi uygulamanın daha etkin bir sonuca ulaşmayı sağlayacağını bilemeyeceği için, bu, etkin bir çözüme götürecek bir yol ortaya koyamayacaktır. Diğer yandan, eğer problemi daha düşük maliyetle çözebilecek olan çözümler varsa, bu defa da, yargıçları, maliyetleri tahmin etme problemi ile karşı karşıya getirmiş oluruz. Böyle bir durumda her iki taraf da kendi maliyetlerini daha fazla göstermek için çabalayacaktır.

Daha da önemlisi, geleneksel teori tarafların karşılıklı anlaşma yolu ile bir çözüm bulabileceği alternatifini dışlamaktadır. Eğer kanun, çiftçiler daha düşük maliyetle durumu düzeltebilecek iken, demiryolunu zarardan sorumlu tutarsa, hem çiftçiler hem de demiryolu firması bir anlaşma noktası bulmak isteyeceklerdir. Demiryolu firması, çiftçilere, demiryolu kenarına bir çit yapmaları için ödemede bulunabilecektir. Bu ödeme vergi ile çitin maliyeti arasında bir fiyat olacağı için her iki taraf da bu durumdan kazançlı çıkacaktır. Böylece, başlangıçtaki mülkiyet hakları ne olursa olsun, tarafların piyasada karşılıklı anlaşma yolu ile buldukları çözüm etkin olacaktır. Demiryolu firmasının etrafa kıvılcım saçma hakkına sahip olması veya çiftçilerin demiryolu kenarında tarla sahibi olma haklarının olması durumu değiştirmeyecektir.

Coase teorisinin bir önemli sonucu da, “yasal haklar” ile “ekonomik haklar” arasındaki ayırımı ilişkindir. Yasal düzenlemelerin ekonomik olarak etkin olan çözümün dışında olduğu durumlarda, bireyler aradaki fark kadar kâr fırsatıyla karşılaşacaklardır. Aradaki kâr yeterince büyükse, taraflar yasal düzenlemenin getirdiği dengenin dışında bir yerde anlaşabilecektir; bu ise, yasal kurallar ile ekonomik kuralların farklılaşmasını beraberinde getirecektir.

Ancak, Coase’un analizi işlem maliyetlerinin sıfır olduğu bir durumu ifade etmektedir. Eğer taraflar arasındaki anlaşmanın bir maliyeti varsa, bu,

etkin olmayan sonuçların ortaya çıkmasına yol açabilecektir. Varsayalım ki, demiryolu firması kıvılcım sıçratma hakkına sahip olsun ve çiftçiler de demiryolu firmasına lokomotiflerini düzeltmesi için bir ödeme yapmaya karar versin. Ancak, çiftçilerin hepsi, ödeme yapsın veya yapmasın, bu durumdan yararlanacağı için bazı çiftçiler ödeme yapmak istemeyeceklerdir. Bu ve benzeri durumlar karşılıklı anlaşmanın maliyetlerini yükseltecektir.

Özelle, Coase teorisi işlem maliyetlerinin sıfır olduğu bir durumda mülkiyet haklarının başlangıçta nasıl tanımlandığının etkin bir sonuca ulaşma açısından bir önemi olmadığını ifade etmektedir (Coase, 1960, s. 8).² Buradan hareketle Coase teorisi, işlem maliyetlerinin pazarlık etmeyi imkânsız hâle getirecek düzeyde yüksek olduğu durumlarda kaynakların etkin dağılımının mülkiyet haklarının nasıl dağıtıldığına bağlı olacağını göstermektedir. Bu, ekonomide karşılaştığımız işlem maliyetlerinin pozitif olduğu durumlarda doğan pek çok probleme yeni bir bakış açısı getirmektedir.

Coase teorisi hem hukuksal kurumların hem de dışsallıkların analizinde yeni bir çerçeve ortaya koymaktadır. Bu konuyla ilgili meselelerin çoğu mülkiyet haklarının yapısı ve dağılımı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Meselâ, bir araba satın aldığımızda bu arabayla başkalarına çarpma hakkını da satın alıyor muyuz? Peki, istediğim zaman frene, istediğim zaman gaza basmak da arabayla birlikte satılan haklar mıdır? Coase teorisi açısından bakıldığında, bu soruların cevabı mülkiyet haklarının ne şekilde transfer edildiğinden ve bu transferlerin etkinlik açısından nasıl sonuçlar ortaya çıkardığından hareket edilerek verilebilir. Tarafların karşılıklı anlaşması bu maliyetleri ne şekilde azaltabilecekse, taraflar için bu yönde saikler piyasa süreci içerisinde kendiliğinden oluşacaktır. Böylece, Ronald Coase'un açtığı kapı sayesinde mülkiyet hakları ve işlem maliyetleri üzerinde yoğunlaşan önemli bir çalışma alanı iktisat bilimi içinde kendisine bir yer bulmuştur.

Şimdi Coase teorisini ve teorinin muhtemel problemlerini bir başka örnek yardımı ile görelim. İki firmanın küçük bir gölü paylaştıklarını düşünün. Firmalardan biri sanayi üretimi yapmaktayken, diğeri gölde gezinti için kayak kiralamaktadır. İlk firmanın sanayi atıklarını göle boşalttığını düşünelim. Kirlenen gölde insanlar kayakla dolaşmak istemeyecekleri için, bu

² Burada Coase teorisinin bir problemi de göze çarpmaktadır. Özel mülkiyet hakları ve işlem maliyetlerinin sıfır olması, gerçek hayatta bir arada olması mümkün olmayan durumlardır. Özel mülkiyet, işlem maliyetleri sıfır olmadığı için ortaya çıkmaktadır. Nasıl ki, işlem maliyetleri sıfırken, piyasanın ortaya çıkması için ekonomik bir neden yoksa; özel mülkiyet de, işlem maliyetlerini azaltmaya yönelik bir kurum olarak varolmaktadır.

durum diğer firmanın daha az kayık kiraya verebilmesine neden olmaktadır. Bu durumda, mülkiyet hakları tam olarak tanımlanıncaya kadar firmalar birbirleri ile pazarlık etmek istemeyeceklerdir. Her iki taraf da mülkiyeti elinde olmayan bir şey için karşı tarafa ödemede bulunmak istemez. Bu nokta, özel mülkiyetin niçin ortak mülkiyetten daha etkin sonuçlar ortaya çıkardığını açıklamakta da yardımcı olmaktadır. Demsetz'in (1967) vurguladığı gibi, ortak mülkiyette iki kişi arasındaki basit bir pazarlık karmaşık bir ilişkiye dönüşmektedir.

Eğer fabrika gölü kirletme hakkına sahip ise kayık kiralayan firma ona kirliliği azaltması için belli bir ödemede bulunmayı kabul edebilir. Ödeme düzeyi kiralamadan elde edeceği marjinal faydanın fabrikanın kendisine olan marjinal maliyetine eşit olduğu noktaya kadar çıkacaktır. Eğer firmalar etkin bir şekilde pazarlık edebilirse sosyal açıdan optimum kirlilik seviyesine ulaşılmış olacak ve gelir, kiralama şirketinden fabrikaya akacaktır.

Eğer kayık kiralama şirketi gölü kullanma hakkına sahipse, fabrikanın gölü bir miktar kirletme hakkını ondan satın alması uygun olacak ve optimal kirlilik oranı önceki durum ile aynı olacaktır. Görüldüğü gibi, bu durumda mülkiyet haklarına kimin sahip olduğu önemini kaybetmektedir.

Coase teorisini David Friedman'ın (Friedman, 2000) kullandığı üçlü kategoriyi esas almak suretiyle daha ayrıntılı olarak inceleyebiliriz. İlk olarak, dışsal maliyetler taraflarca ortak olarak üretilmektedir. Bu durumda, yasal bir düzenleme eğer taraflardan biri problemi daha düşük maliyetle ortadan kaldıracabilecekse etkin olacak, diğer bütün yasal düzenlemeler ekonomik açıdan etkin olmayan sonuçlar doğuracaktır.

Havaalanı yakınındaki evleri sözünü ettiğimiz duruma örnek olarak verebiliriz. Havaalanı yakınında yaşayanlar uçakların iniş-kalkışları esnasında ortaya çıkan gürültüden rahatsız olmaktadır. Gürültüyü azaltmak bu durum karşısında bir çözüm olarak ileri sürülebilir. Benzer bir şekilde, evleri sestem korumaya yönelik yalıtım malzemeleri kullanılmasını zorunlu hâle getirmek de mümkündür. Bir üçüncü çözüm olarak, havaalanlarının yakınlıklarına ev yapılmasına izin vermemeyi düşünebiliriz. Bu alanlar tarla olarak veya kendisi de gürültü yaratan fabrikalar tarafından kullanılabilir. Peki bu alternatiflerden hangisi daha rasyoneldir? Hangi kritere göre bu seçimi yapacağız? Burada zarar gören taraf kimdir? Gürültüyü engellemek için pahalı sistemler kullanmak zorunda kalan havaalanı mı, yoksa evlerini havaalanı yakınına (muhtemelen düşük maliyetler nedeniyle) yapan ev sahipleri mi? Yukarıdaki tartışmadan çıkarabileceğimiz gibi, burada mülkiyet

hakkına kimin sahip olduğunun önemi yoktur. Önemli olan daha düşük maliyetle problemin nasıl ortadan kaldırılacağıdır.

Taraflardan birinin mülkiyet haklarını veri olarak alan bir yasal düzenlemenin etkin sonuca ulaşabilmesi ancak tesadüfen olacaktır. Daha da önemlisi, mülkiyet haklarını yeniden dağıtma hakkına sahip olan otorite, etkin çözümü bulabilmek için, her iki tarafın maliyetleri hakkında bilgiye sahip olmalıdır.

İkinci olarak, Coase, mülkiyet haklarının tam olarak tanımlandığı bir durumda, hangi hakkın kime ait olduğundan bağımsız bir şekilde, bütün tarafların kazançlı çıkacağı bir sözleşme yapılabileceğini ileri sürmektedir. Havaalanı ve ev sahipleri, gürültü problemini, daha az maliyetli alternatifi tercih ederek, kendi aralarında çözebileceklerdir. Bu çerçevede, Coase teorisi ticaretten kazançlar argümanının bir uygulaması olarak da görülebilir. Bireylerin sahipliği maddî varlıklar üzerinde değil, bunların mülkiyet hakları üzerindedir. Malları bir haklar bütünü olarak görmek gerekmektedir. Piyasada işlem gören de mallar üzerindeki haklardır. Aynı mala ait farklı hakların farklı piyasalarda işlem görmesini bu çerçevede anlamak daha gerçekçi olmaktadır.³ Ekonomik olarak bir arabanın sahibi olmak tek başına bir anlam ifade etmez. Tanımlanması gereken ve ticarete konu olan şey, araba üzerinde sahip olunan spesifik haklardır.

Peki, hâlâ havaalanlarının yakınlarına ev yapanları nasıl açıklayacağız? Ekonomik analizin cevabı belirli bir seviyedeki gürültünün etkin olduğudur. Bu Friedman'ın üçüncü kategorisi olan, işlem maliyetlerinin pozitif olduğu dünyadır. Ev sahiplerinin ve havaalanı işletmecisinin işlem maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle belirli bir gürültü düzeyini kabul ettikleri söylenebilir. Havaalanı işletmecisinin karşısında çok sayıda ev sahibinin olması meseleyi daha da karmaşık hâle getirmektedir. Bu durumda karşımıza kamu malları problemi çıkmaktadır. Bütün bireylerin bir araya gelip ortak bir tavır belirlemeleri çok maliyetlidir. Her ev sahibi çözümün maliyetine katlanmama yönünde bir bireysel eğilim içindedir. Bireysel olarak her ev sahibi kendi kişisel katkısı sonucu etkileyecekse katkıda bulunmak isteyecektir.

İşlem maliyetlerinin olmadığı bir durumda dışsallıklar herhangi bir problem yaratmazlar. Zira, taraflar, pazarlık yoluyla, etkin bir çözüm bulabilirler. Herhangi bir dışsallık problemi ile karşılaştığımız zaman, hangi işlem maliyetlerinin problemin çözülmesini engellediğine bakmamız gerekmektedir.

³ Bu konuyla ilgili olarak, faydanın malların maddî varlığından değil, onların muhtelif özelliklerinden (attributes) sağlandığını ileri sürmek mümkündür. Bu şekilde bakıldığında, bir otomobili, güvenlik, rahatlık, hız veya imaj gibi bir araya getirilmiş bir takım özellikler olarak görebiliriz. Sonuç olarak, piyasada söz konusu olan mübadele, malların mübadelesi değil, özelliklerin ve hakların mübadelesidir. (Becker, 1965; Lancesler, 1966).

Dışsallığın net değeri, ilgili işlem maliyetinin alt sınırını oluşturmaktadır (Zerbe ve Mcdiry, 2000, s. 11). Eğer işlem maliyetleri dışsallığın net değerinden daha az olursa, onları üstlenmek rasyonel olacaktır. Meselâ, çevredeki kirlilikten etkilenen bir bireyi düşünelim. Kirliliğin zararı 100 TL, kirliliği ortadan kaldırmanın maliyeti ise 75 TL olsun. Kirlilikten ortaya çıkan zarar ekonomik olarak optimum olan miktardan daha fazladır. Bu durumda bir dışsallık söz konusudur. Kirlilik “çok fazla” üretilmektedir. Böyle bir durumda, işlem maliyetleri sıfır iken, 25 TL, kirliliği ortadan kaldırarak elde edilecek olan kazancı göstermektedir. Gerçek hayatta bu işlem maliyetleri pozitiftir. Eğer işlem maliyetleri 25 TL’den azsa, dışsallık ortadan kaldırılacaktır. Aksi takdirde, kirliliği ortadan kaldırmak için herhangi bir çaba gösterilmeyecektir.

Piyasaları kuşatan hukukî sistemde etkinsizliklerin olduğu her durumda dışsallıklar ortaya çıkacaktır. Sözleşmelerin etkin olmayan bir şekilde feshedilmesini destekleyen her kanun bir dışsallık üretmektedir. Meselâ, trafik suçlarında cezanın ve tazminatın çok düşük belirlenmesi, sürücülerini yasal olarak izin verileden daha hızlı ve dikkatsiz şekilde araba kullanmaya itmektedir. Genel olarak, işlem maliyetlerinin çok yüksek olması piyasaların oluşmasını engellemektedir.

Ancak, Coase’un dışsallıklar çözümü sorunsuz değildir. Tarafların uygun bir anlaşmaya ulaşmalarını engelleyebilecek üç temel problem vardır (Polinsky, 1979):

1. Eğer işlem maliyetleri çok yüksek ise, taraflar biraraya gelmek istemeyebilir.
2. Eğer firmalar stratejik pazarlık taktikleri uygulamayı seçerlerse bir anlaşmaya varamayabilirler.
3. Eğer kirliliği azaltmanın fayda veya maliyetleri hakkında bilgi eksikliği varsa, bu durumda optimal olmayan bir sonuca ulaşma ihtimali vardır.

Bu üç problemin ötesinde Coase teorisinin kısa dönem-uzun dönem ayrımı yapmadığı ileri sürülmüştür.⁴ Coase teorisinin, kısa dönemde doğru olsa bile, uzun dönemde geçerli olmayacağı iddia edilmiştir. Tam rekabet piyasası varsayımlarından hareket eden bu eleştiri, uzun dönemde tarafları motive edecek rantların ortadan kalkacağını iddia etmektedir.⁵ İşlem maliyetlerini genel olarak anladığımız zaman Coase teorisinin kısa ve uzun dönem-

⁴ Coase teorisinin ayrıntılı bir eleştirisi için Coote’ye (1982) bakılabilir.

⁵ Uzun dönemde piyasa giriş ve aşırı kârın sıfır olması üzerine kurulu olan bu argümanın ayrıntılı bir şekilde tartışılması için Medema ve Zebe’ye (1999) bakılabilir.

lerdeki geçerliliği arasında bir fark olmadığı görülecektir. Çünkü, zamanın maliyet üzerindeki etkisi fiyatlandırılabilir ve hesaba katılabilir bir etkidir. Eğer söz konusu olan tam belirsizlik ise, bu, zaten girişimcilik anlamında karar vermeyi gerekli kılan unsurdur. Tam rekabetçi bir durumda, rantlar ortadan kalkacağı için, zarar veren tarafın zarar gören tarafa herhangi bir ödemede bulunması kendisi için zararlı olacaktır. Fakat, bu eleştiri piyasa süreci kavramına dayanan Coase teorisini zayıflatmamaktadır. Rantların varlığı herhangi bir pazarlık sürecinin başlayabilmesinin ön şartıdır (Zerbe, 1980, s. 90).

Coase teorisinde dikkate alınması gereken belki de en önemli nokta, ekonomik faaliyetin kurumsal çerçevesinin teorinin sonuçlarını nasıl etkileyeceğidir. Genel olarak, sosyal kurumlar pazarlığın alternatifi olmaktadır. Pazarlık yapmanın maliyetli olduğu hemen her durumda bireyler, zaman içinde problemi daha az maliyetli bir şekilde çözebilecek olan kurumları ve kuralları geliştirmektedir. Piyasa sürecindeki bu sosyal evrim Coase teorisini nasıl etkileyecektir? Bu, ekonomik kurumları inceleyen iktisatçıları meşgul eden en önemli problemler arasında yer almaktadır.

2. Coase Teorisiyle İlgili Ampirik Çalışmalar

Coase'un çiftçi örneğini test eden önemli bir çalışma Kenneth Vogel (1987) tarafından yapılmıştır. Vogel 1850 ile 1890 arasında California'da hayvan geçiş kanunlarında yapılan değişikliklerin etkilerini incelemiştir. California'nın ABD'ye katıldığı 1850 yılındaki mevcut yasal yapı sığır yetiştiricilerini korumaktaydı. Doğal olarak, bu, tarım sektörünün gelişmesine önemli bir engel teşkil ediyordu. 1850'den sonraki kırk yıl içinde çıkarılan 150 kadar yasa, hayvan geçişlerinde çiftçiler lehine düzenlemeler yapmıştır. Bu değişiklikler sonucunda, tarımsal üretimde önemli bir artış olmuş, ancak sığır yetiştiriciliği gerilemiştir (s. 184). Peki, Coase teorisinin burada geçerli olmamasının nedenleri nelerdir? Vogel iki gerekçe ileri sürmektedir:

İlk olarak, işlem maliyetleri çok yüksektir ve daha da önemlisi alternatif mülkiyet hakkı dağılımları arasındaki maliyetler asimetriktir. Bir çiftçinin, sığırları tarlasına girme ihtimali olan her hayvan yetiştiricisi ile ayrı ayrı anlaşması gerekmektedir. Bu da çiftçilerin maliyetlerinin daha yüksek olmasına neden olmaktadır. Her iki tarafı da bağlayıcı olan yasal bir düzenleme bu nedenle çiftçilerin maliyetlerini daha fazla azaltmaktadır.

İkinci olarak, mülkiyet hakkının hayvan yetiştiricisinde olduğu durumda, çiftçilerin her hayvan yetiştiricisi ile ayrı ayrı sözleşme yapmasının gerekliliği, çiftçileri hiç sözleşme yapmamaya itmektedir. Ancak, mülkiyet hakkı çiftçilere verildiğinde bu durum ortaya çıkmamaktadır (s. 187). Bu

iki nedenden ötürü mülkiyet hakkı piyasaya bırakıldığı zaman taraflar arasında bir anlaşma olmamakta ve 1850'deki mevcut durum sığır yetiştiricilerine yaramaktadır. Çiftçilerin haklarını koruma yönünde yapılan her yasal düzenleme maliyetlerdeki asimetrisi ve maliyet fonksiyonunun dışbükey olmamasından kaynaklanan problemleri azaltmakta, çiftçileri daha iyi duruma getirmektedir.⁶ Bu, Coase'un (1960, s. 19) da dediği gibi, işlem maliyetlerini minimize eden alternatifin seçilmesinin etkinlik açısından daha doğru olacağını göstermektedir.

Coase teorisinin pratik olarak bir değeri olduğunu gösteren klâsik örnek, Cheung'un arıcılık ve elma üretimi konusunda yaptığı çalışmalarıdır (Cheung, 1973). Elma yetiştiricileri, arılara pozitif bir dışsalılık sağlamaktadır. Bunun karşılığında, arılar elma çiçeklerini polenlemektedir. Her iki hizmet de pozitif bir katma değer yaratmaktadır. Daha önceki çalışmalar piyasanın bu konuda bir çözüm üretemeyeceğini iddia etmekteydi (Meade, 1952). Buna göre, mülkiyet hakları tam olarak tanımlanamadığı için taraflar bir anlaşmaya varamayacaklardır. Bu nedenle Pigoucu vergi/teşvik mekanizması yegane çözüm olarak kalmaktadır. Böylece, elma yetiştiricileri, devlet müdahaleleriyle, sağladıkları pozitif dışsallığı da hesaba katarak, daha fazla üretmeye yöneleceklerdir. Zira, kendi başlarına bırakıldıklarında her iki taraf da bu pozitif dışsallığı hesaba katmayacaktır. Cheung durumun böyle olmadığını göstermektedir. Arıcılar ile çiftçiler arasında uzun zamandır süregelen bir işbirliği söz konusudur (Cheung, 1973, s. 19). Arı kovanlarının nerelere yerleştirileceği piyasa şartlarında belirlenmektedir. Elma üreticilerinin polenlerin dağılmasına ihtiyaç duymadığı zamanlarda arıcılar çiftçilere kovanların elma bahçelerine konulmalarına izin vermeleri için ödeme de bulunmaktadır. Aynı şekilde, elma üreticileri, polenlemeye ihtiyaç duydukları zaman, arıcılara kovanları elma bahçelerine koymaları için ödeme de bulunmaktadır.

Cheung bu piyasada etkin bir üretim noktasına ulaşıldığını göstermektedir. Burada göz önünde tutulması gereken önemli bir nokta, sözleşme yapma maliyetlerinin bu piyasada çok düşük olmasıdır. Ayrıca, taraflar sözleşmelere tam anlamıyla uymaktadırlar. Bu da uyumsuzluk maliyetlerinin düşük olmasını beraberinde getirmektedir (Cheung, 1973, s. 29).

Coase teorisine ilişkin diğer bir tecrübî çalışma Hoffman ve Spitzer (1982) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada grupların kendi aralarında karşılıklı fayda sağlayan sonuçlara ulaşip ulaşmadıkları incelenmektedir. İki kişilik gruplarda bilginin tam olduğu, sürekli bir ilişkinin var olduğu

⁶ Bununla birlikte, Etlickson (1986) sığır yetiştiriciliği üzerine yaptığı benzer bir çalışmada Coase teorisinin geçerli olduğunu bulmuştur

ve hemen hemen her durumda etkinliğin sağlandığı tespit edilmiştir. Gruptaki bireylerin sayısının artırıldığı durumlarda da, her ne kadar oranı azalsa da, grup etkinliği sağlanmaya devam edilmektedir.

Bu örnekler ve yapılan diğer çalışmalar, Coase teorisinin, doğruluğundan ziyade, iktisattaki bakış açısını değiştirmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Sadece bir teorem olarak bakıldığında, Coase teorisi oldukça spesifik bir durumu tasvir etmektedir. Ancak, yaklaşım tarzı hem refah iktisadi hem de hukukun ekonomik analizinde yeni bir başlangıç oluşturmaktadır.

3. Coase ve Hukukun Ekonomik Analizi

Coase'un 1960'larda yaptığı çalışmalar ekonomi biliminin dışsallıklar meselesine bakışını radikal biçimde değiştirmiştir. Dışsallıklar mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanamadığı ve korunamadığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Dışsallık kavramının temel problemi, tam olarak tanımlanamamasının güçlüğüdür. Hemen her insan faaliyeti diğer insanları bir şekilde etkilemektedir.

Mülkiyet hakları teorisi dışsallıkların mülkiyet haklarının tanımlanmasına, mübadelesine ve kullanılmasına ilişkin maliyetlerden ötürü ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bunun tipik bir örneğini Demsetz (1964) vermektedir. Demsetz, şehir merkezi dışındaki alışveriş merkezlerini ve bunların otoparklarını incelemektedir. Alışveriş merkezleri genel olarak otoparklarını ücretsiz kullanmaktadır. Alışverişe gelenler otoparkın bakım masraflarını alışveriş merkezinde yaptıkları alışveriş yoluyla ödemektedir. Bu, alışveriş yapmayanların bu otoparkları herhangi bir bedel ödemediği kullanmaları gibi bir dışsallık ortaya çıkarmaktadır. Ancak, otoparktaki yerleri bedel karşılığı kullandırmanın maliyetinin yüksekliği bu yolla dışsallığın içselleştirilmesine engel olmaktadır (1964, s. 14).

Daha da ötesi Coase mülkiyet haklarının nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin yeni bir yaklaşım sunmuştur. Sahipliğin tanımlanması hem mahkemelerde hem de yasaların hazırlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Meselâ, şeker üreticilerinin hakları nelerdir? Ne kadar şeker üreteceğini belirleme hakkı kime aittir? Madenlerin mülkiyet hakları devlete mi yoksa madeni çıkarana mı verilecektir? Bu ve benzeri sorular düzenlemelerle tanımlanmaktadır. Peki, bunların ne gibi sonuçları olacaktır? İşlem maliyetlerinin bu düzenlemelerin etkinliğinde rolü ne olacaktır? Bu sorulara ve benzerlerine verilecek cevaplar, Coase'un katkılarından sonra daha farklı bir boyutta tartışılmaya başlanmıştır. Diğer bir deyişle, Coase teorisinin katkısı, teorisinin doğru olup olmamasından ziyade, gerçek dünyada pozitif olarak

Piyasa

varolan işlem maliyetlerini ve mülkiyet haklarını analizin önemli bir parçası hâline getirmesidir. Artık mülkiyet haklarının korunması işlem maliyetlerini azaltmasından dolayı savunulmaktadır.

Coase'un mülkiyet hakları ile ilgili argümanı alternatif kullanımların maliyetlerinin minimize edilmesi üzerine kuruludur. Haklar bu haklara en çok değer verenin elinde toplanacaktır. Ancak, pekçok durumda bunu tam olarak belirlemek güçtür. Dolayısıyla, istisnası olmayan genel bir kural belirlemenin imkânı yoktur. Ama, hakları yanlış tarafa versek bile, piyasa mekanizmasının çalıştığı bir durumda, o hakka daha fazla değer veren taraf, hakkı elde etmek için bir ödemede bulunmaya razı olacak ve mülkiyet haklarının ilk başta tanımlanması ile ortaya çıkacak zararlar bu şekilde azaltılabilecektir.

Devletin ekonomiye müdahalesi konusunda da Coase teorisinin önemli sonuçları vardır. Dışsallıkların varlığı işlem maliyetlerine dayandığı için, piyasanın başarısızlığı (market failure) kavramı da önemini kaybetmemektedir. Bunun bir sonucu, piyasa başarısızlığı yaklaşımının yerini işlem maliyetleri teorisinin almasıdır. Kamu malları bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Samuelson'un (1954) klâsik argümanına göre, piyasanın başarısızlığı devlet müdahalesi için geçerli bir gerekçe oluşturmaktadır. Ancak, meseleye işlem maliyetleri açısından bakıldığında devlet müdahalesinin de meseleyi çözmeye yeterli olmadığı görülmektedir.

Dışsallık, kamu malları ve özel mülkiyetle ilgili ilginç bir tartışma deniz fenerleri örneğinde görülmektedir. Samuelson'a göre, deniz fenerlerini işletenler gelip-geçen gemilerden ücret toplayamazlar. Bu, bireysel fayda ve sosyal fayda arasında bir fark oluşturmaktadır. Deniz fenerlerinin devlet eliyle yapılması ve işletilmesi piyasanın başarısızlığı görüşünü savunanların sık sık kullandığı önemli bir örnektir (Samuelson, 1964, s. 45). Bununla birlikte, deniz feneri örneğinde ciddi bir problem ortaya çıkmaktadır. Tarihsel bulgular bu analizi desteklememektedir. Coase (1974), İngiltere ve Galler'de deniz fenerlerinin nasıl işletildiğini tarihsel bilgilere dayanarak incelemiştir. Piyasa başarısızlığı argümanının aksine, onyedinci yüzyılın büyük kısmında deniz fenerleri devlet tarafından inşa edilmemiş ve devlet tarafından işletilmemiştir. Özel sektör bunları kâr amacıyla inşa etmiş ve işletmiştir. Bireyler kraliyetten inşa belgesi almışlar ve bu belge ile gemilerden ücret toplamışlardır. Ücretler limanlarda gümrük memurları tarafından geçen gemilerin ağırlığı ile orantılı olarak toplanmıştır. Gemi ağırlığı, deniz feneri için olan talebi yansıtmaktadır ve etkin bir fiyatlama sağlamaktadır. Özel sektör tarafından işletilen deniz fenerleri, Trinity Home

adlı devlet deniz feneri iş-letmesi kurulduktan sonra bile çalışmalarına devam etmişlerdir. Trinity House, özel sektörün deniz feneri işletmesine karşı olmasına rağmen, kaynaklarını bu sektöre aktarmakta isteksizdir. 1820'de Trinity House 24 deniz feneri işletirken, özel sektörün elinde 22 deniz feneri vardı ve devletin işlettiklerinin pek çoğunu da özel sektör inşa etmişti. Piyasanın başarısızlığı argümanı devlet tarafından deniz fenerlerinin inşa edilmesi ve işletilmesi gerektiğini iddia etmektedir, ancak pratikte durum çok daha karmaşıktır.

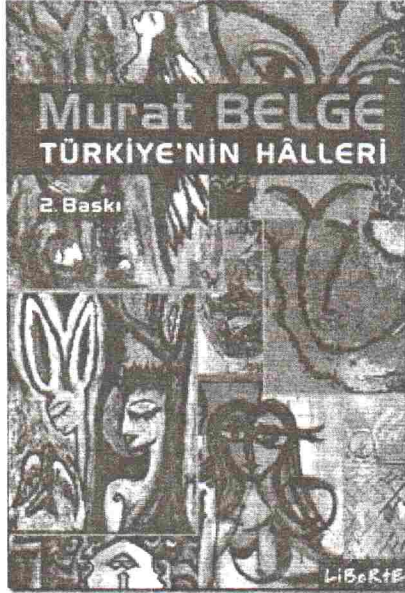
4. Özet ve Değerlendirme

Coase teorisi iktisat biliminde mülkiyet haklarından hareket eden önemli bir literatürün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mülkiyet hakları, işlem maliyetleri ve hukukî-kurumsal çerçeveye dayanan teorik bir yapı kuran Coase teorisi yardımıyla, mülkiyet haklarını değiştirmeye yönelik yasal düzenlemelerin ekonomik sonuçlarının da incelenmesi mümkün hâle geldi. Diğer bir ifadeyle, daha önce de vurgulandığı üzere, Coase teorisinin başarısı kendisinin doğruluğundan ziyade, işlem maliyetlerini iktisadî analizin temellerinden biri durumuna getirmesidir.

Coase teorisi hakkında genel olarak üç noktanın vurgulanması doğru olacaktır (Mcdema ve Zerbe, 1999, s. 875): İlk olarak, bütün eleştirilere rağmen teori çürütülemezdir. Etkinlik, mülkiyet haklarının ilk başta nasıl dağıtıldığından bağımsız olarak sağlanacaktır. İkinci olarak, Coase teorisi doğru olmasına rağmen gerçekçi değildir. Bununla birlikte, teoriyle ilgili tartışmaların önemli bir kısmı normatif değerlere dayalıdır. Fakat, Coase teorisinin herhangi bir normatif önermesi yoktur ve ancak etkinliği temel amaç edindiğimiz zaman piyasaya ilişkin sonuçlar anlam kazanmaktadır. Olması gerekene işaret etmeyen Coase, sadece etkinliğin olduğu veya olmadığı bir durumu ifade etmektedir. Bu eleştiri aynı zamanda "hukuk ve iktisat" disiplinine yapılan eleştirilerin de başında gelmektedir. Etkinliği temel amaç olarak kabul etsek bile, Coase teorisi, salt teori olarak, piyasanın (her durumda) Pigoucu vergi alternatifine tercih edilmesi gerektiğine dair bir şey söylememektedir. Eğer işlem maliyetleri sıfır ise, Pigoucu vergi ile piyasa arasında bir fark yoktur. Ancak, Pigoucu modelin temel problemi, devletin tam bilgi ve sıfır maliyetle optimal sonuçları ortaya çıkaracağını savunmasıdır. Bu bizi Coase'un hem 1937'deki hem de 1960'daki makalesinde ortaya koyduğu temel argümanına götürmektedir. Temel problem koordinasyon maliyetleriyle ilgilidir. Eğer işlem maliyetleri pozitif ise hem piyasa hem de Pigoucu modeller aksak bir şekilde çalışacaktır. Problem hangi sistemde ma-

liyetlerin daha düşük olarak gerçekleşeceği. Dolayısıyla, incelenmesi gereken, alternatif kurumsal yapıların ortaya çıkardığı işlem maliyetleridir.

Bu noktada piyasa süreci teorisi ve kamu tercihi teorisi Coase teorisinin normatif boyutuna katkıda bulunmaktadır. Girişimcilerin piyasadaki bilgiyi merkezî otoriteden daha etkin kullanacağını söyleyen piyasa süreci teorisi, bu nedenle, devletin işlem maliyetlerinin daha yüksek olacağını göstermektedir. Kamu Tercihi Teorisi ise merkezî otoritenin kamu yararını güttüğü yolundaki bazen sorgulanmaksızın kabul edilen argümanı tartışmaktadır. Kamu yararının metodolojik olarak savunulamayacak bir argüman olduğunu söyleyen Kamu Tercihi iktisatçıları, rant arama ve rant çıkarma ile birlikte kamunun işlem maliyetlerinin daha da artacağını ifade etmektedir.

Yıllardır Türkiye'deki fikir hayatının zirve isimlerinden biri olmayı başaran, doğru bildiğini şartlar ne olursa olsun savunmaktan geri kalmayıp, her zaman yeni ufuklara açılmaya, analitik çalışan değerli fikir adamı **Murat Belge** *Türkiye'nin Hâlleri* ile yeniden okuyucularıyla buluşuyor. Yazarın muhtelif yerlerde yayınlanmış makalelerinin bir araya getirilmesiyle oluşan bu eserde, ağırlıklı olarak, Türkiye'nin toplumsal ve siyasî bunalımları üzerine yapılan özgün değerlendirmelere yer verilmekte, Türkiye'deki anti-demokratik ve anti-özgürlükçü zihniyetin çeşitli alanlardaki tezahürleri yetkin biçimde tahlil ve teşhir edilmektedir.

LIBERTE

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...